

received: 2010-02-27
original scientific article

UDK 930(497.1=512.1)"15/16"

PRIČEVANJA O VZHODNEM JADRANU V OSMANSKI HISTORIOGRAFIJI ZGODNJEGA NOVEGA VEKA

Klemen PUST

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: klemen.pust@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Članek predstavi in analizira pričevanja o vzhodnem Jadranu v osmanski zgodnjeno-voveški historiografiji. Največ pozornosti posveti obdobju vladavine Bajezida II. (1481–1512) in 17. stoletju, ki bi ga zaradi specifičnega razvoja osmanske družbe in kulture v najširšem pomenu zanesljivo še lahko uvrstili v obdobje zgodnjega novega veka. Tedaj so bile sicer redke omembe območja vzhodnega Jadrana najpogostejše. Pri tem je potrebno izpostaviti Evlijo Čelebija, saj podrobno opisuje beneška vzhodnojadranska mesta ter skozi osmansko optiko predstavi različne šege, običaje in navade tamkajšnjega krščanskega prebivalstva.

Ključne besede: pričevanja, vzhodni Jadran, osmanska historiografija, zgodnji novi vek

TESTIMONIANZE SULL'ADRIATICO ORIENTALE NELLA STORIOGRAFIA OSMANICA DELL'ETÀ MODERNA

SINTESI

L'articolo presenta e analizza le testimonianze riguardanti l'Adriatico orientale, presenti nella storiografia osmanica dell'età moderna. Esso dedica particolare attenzione al sultanato di Bayezid II (1481–1512) e al XVII secolo che, in virtù delle specifiche modalità di sviluppo della società e della cultura osmaniche in senso ampio, possono essere fondatamente inseriti all'interno del età moderna. Nelle testimonianze dell'epoca, la zona dell'Adriatico orientale è il più delle volte raramente menzionata; in tale quadro si distingue l'opera di Evliya Çelebi, che descrive dettagliatamente le città veneziane dell'Adriatico orientale e presenta, dal punto di vista degli Ottomani, diverse tradizioni, usi e costumi della popolazione cristiana.

Parole chiave: testimonianza, Adriatico orientale, storiografia osmanica, età moderna

UVOD

Namen pričujočega članka je omejen na prikaz in analizo dojemanja območja vzhodnega Jadrana v zgodnjenovoveški osmanski¹ historiografiji.² Medtem ko je bil odnos krščanske Evrope³ do Osmanov v preteklosti že intenzivno raziskovan (o tem glej predvsem naslednja dela in tam vsebovane bibliografske sezname: Rouillard, 1941; Bataillon, 1966; Schwoebel, 1967; Göllner, 1968; 1978; Preto, 1975; Gligo, 1983; Simoniti, 1991; 1997; Valensi, 1993; Berchet, 1994; Fleet, 1995; Voje, 1996; 2005; Nikšić, 2001; Soykut, 2001; 2003; Grothaus, 2002; Ricci, 2002; Höfert, 2003; Bisaha, 2004; Dukić, 2004; Çirakman, 2005; Kuran-Burçoglu, 2005; Renda, 2005; Blažević, 2006; Pust, 2007; 2009b), pa je odnos Osmanov do zahodnega krščanskega sveta zaenkrat precej slabše poznan.⁴ Obstaja namreč še veliko osmanskega arhivskega gradiva in cel niz narativnih virov, ki še niso bili ustrezno analizirani in znanstveno obdelani ter predstavljajo pravo zlato jamo za nadaljnje raziskovanje. Kljub temu pa lahko podamo dokaj natančno podobo osmanske historiografije.⁵ Osmanske kronike, na primer, pokrivajo obdobje med 1591 in 1876, kar

- 1 V članku se za poimenovanje pripadnikov osmanske države praviloma uporablja izraz *Osmani*, ki tako ne označuje zgolj osmanskih Turkov kot etnične kategorije, temveč izraža političen pomen. Izraz "Turek" se v virih, pa tudi sodobni znanstveni in poljudni literaturi, namreč uporablja precej nekritično in razkriva etimološko zmedo ter namerno ali nenamerno slabo poznavanje dejanske stvarnosti. V ta namen se tu torej tovrstno poimenovanje uporablja pogojno, predvsem zaradi dveh glavnih razlogov. Prvič zato, ker je izraz "Turek" v obravnavanem obdobju označeval vsa tista ljudstva oziroma pripadnike le-teh, ki so pod vrhovnim poveljstvom osmanske države prišli v stik s krščanskim prebivalstvom ali nekaterimi posamezniki. Drugi pomemben razlog pa je, da so tako krščanski humanistični pisci kot tudi neizobražena večina s terminom "Turek" običajno poimenovali celoto ali posamezne dele turških oziroma turkmenskih, pa celo tatarskih ljudstev, in torej največkrat niso izkazali potrebne senzibilnosti v odnosu do osmanskih Turkov ali njihovih razlik v primerjavi z drugimi turškimi etnijami. V osmanski državi so bili namreč prebivalci etničnega turškega izvora v manjšini. Obenem je ena glavnih značilnosti osmanske državne tvorbe, da je v začetni fazi sprejemala vse tiste etnične ali verske elemente, ki so ji lahko koristili pri večanju njene moči in bogatstva, saj je šlo v prvi vrsti za "federacijo" ljudstev, ki je bila zasnovana predvsem na ekonomskih temeljih, kar velja v prvi vrsti za njeno značilno pridobivanje večjih količin vojnega plena (Lowry, 2003, 135).
- 2 Izraz historiografija je tu uporabljen z namenom zaznamovanja različnih vrst in zvrsti, ki so jih Osmani sami dojemali kot zgodovinopisne žanre oziroma oblike pisanja in pričevanja o njihovi zgodovini.
- 3 Tu se za poimenovanje tedanjega krščanskega evropskega ozemlja in družbe izrecno uporablja izraz "krščanska Evropa", saj so bili vsaj v geografskem in demografskem smislu tudi prebivalci evropskega dela Osmanskega cesarstva integralni del Evrope. Glede na to, da je osmanska država vsebovala tudi precej prebivalstva krščanske veroizpovedi, pa bi lahko zaključili, da je bilo Osmansko cesarstvo, predvsem v svojem evropskem delu, tudi kulturno sorodno t. i. "krščanski Evropi". V zgodnjem novem veku se je nato začelo govoriti o "Evropi in islamu", pri čemer je prvi pojem geografski, drugi pa verski, kar predstavlja transformacijo pojma koncepta Evrope v sekularno redefinicijo tistega, kar se je nekoč imenovalo krščanstvo: Evropa je začela predstavljati antitezo islama (Lewis, 1999, 5, 6).
- 4 Glej predvsem: Lewis, 2004. Čeprav je to delo problematično glede določenih "orientalističnih" pogledov na islam, pa še vedno velja za temeljno literaturo obravnavanega področja. O tem glej poleg tega tudi: Said, 1996.
- 5 O osmanski historiografiji glej predvsem temeljno delo: Babinger, 1927. Nenadomestljiv uvod v raziskovanje zgodnjenovoveške historiografije predstavljajo naslednja dela, ki vsebujejo tudi analize politično-ideološkega konteksta, v katerem je treba razumeti zgodnje osmanske kronike: Inalcik, 1954; 1962; Menage, 1962. V zadnjem času se je skupina uglednih zgodovinarjev osmanistov lotila projekta ažuriranja Babingerjevega prispevka k preučevanju osmanske historiografije. Projekt nosi naslov "Historians of the Ottoman Empire" ("Zgodovinarji Osmanskega cesarstva") in zaobjema preučevanje vseh tistih posameznikov, ki so živeli v

predstavlja pomemben vir za študij celotne osmanske zgodovine, ne glede na dejstvo, da gre večinoma zgolj za kronološki zapis dogodkov. Večina teh kronik je ohranjenih v obliki rokopisov, najpomembnejša dela pa so bila objavljena, delno ali v celoti. Poleg tega pa imamo še celo vrsto drugih virov, od katerih bi se nekateri sicer težko uvrstili v kakšnega od žanrov sodobnega zgodovinopisja, a so bili v zgodnjem novem veku trdno zasidrani kot integralen del osmanske historiografije, medtem ko dandanes ravno tako predstavljajo izredno pomembne zgodovinske vire.

OSMANSKA HISTORIOGRAFIJA V ZGODNJEM NOVEM VEKU

Pred 15. stoletjem ni ohranjenih osmanskih zapisov o podvigih dinastije Osmanov, kar pa bi po mnenju Cemala Kafadarja lahko razumeli kot del širšega pojava, v okviru katerega je razcvet literarne historiografske imaginacije predstavnikov postseldžuške družbe mejašev oziroma krajišnikov moral počakati na 15. stoletje, saj so bila celo historiografska dela, pisana v perzijsčini in arabščini, tudi če upoštevamo hagiografije in epiko, nadvse redka (Kafadar, 1996, 93).

Glede na ohranjene vire ne more biti dvoma, da se je historiografsko pisanje turkofonskih Anatolcev dejansko pričelo s 15. stoletjem. Kot izgleda, je bilo prvo anatolsko-turško delo "historiografske" narave pod naslovom "*Danişmendname*" sestavljeno leta 1245, vendar pa kopije izvornika niso ohranjene. Najstarejše ohranjeno pričevanje o zgodnji osmanski zgodovini je tako verzificirana kronika o Osmanih, dodana romanci o Aleksandru, katere avtor je bil Ahmedi. Napisana je bila za princa Sulejmana, ki je bil eden od tekmecev za oblast, potem ko je njegovega očeta, sultana Bajezida I. (vladal 1389–1402), v bitki pri Angori leta 1402 porazil in ujel Timurlenk, potomec mongolskega vladarja Džingiskana (Kafadar, 1996, 93–94).

V zgodnjenovoveškem obdobju sta na osmansko historiografijo še posebej vplivala perzijski historiograf Rashid al-Din Tabib (1247–1318) in arabski historiograf Ibn Khaldun (1332–1406). Zgodnji osmanski historioografi so bili primarno zainteresirani za preučevanje islamskih tradicij in osmanske dinastične zgodovine. Pisali so predvsem o sultanah in vojaških herojih, kot na primer "*Şehnameci*", dvorni historioografi in biografi ter "*Vakanüvi*", uradni dvorni historioografi, ki so kompilirali historične kronike Osmanskega cesarstva, pri čemer je šlo predvsem za kronološke omembe različnih dogodkov. Vsaj omeniti je potrebno prvega in največjega izmed "*Vakanüvijevev*", Mustafa Naima. Med najpomembnejše osmanske historiografske pisce pa sicer sodijo Aşikpašazade (15. stoletje), Nešri (umrl 1490), Hodža Sadeddin (1536–1599), Ali (1541–1599), Pečevija (1574–1650), Katib Čelebi oziroma Hadži Kalfa (1608–1657), Evlija Čelebi (1611–1681) in Müneccimbaşi (umrl 1701).

Kljub temu da so zgodnji osmanski pisci ustvarili bogato historiografsko literaturo, pa se je do zgodnjega 18. stoletja splošno nazadovanje Osmanskega cesarstva pričelo

Osmanskem cesarstvu in pisali narativna dela, ki zavestno vključujejo pomembno "zgodovinsko" vsebino. To zajema kroniste, pa tudi biografske tekste (literarne, hagiografske itd.), geografije in vojaška besedila (*gazavatname, fethname*) (Historians of the Ottoman Empire, 2009).

odražati tudi na (ne)kvaliteti historiografskega pisanja. Čeprav lahko začetkom sodobnega turškega zgodovinopisja okvirno sledimo nazaj do zgodnjega 19. stoletja, se je kot znanstvena in kritična veda razvilo šele po ustanovitvi turške republike leta 1923 (Key, 1954, 1–2).

Osmanski historiografi, tako kot nekateri avtorji iz krščanske Evrope, so si za svojo kulturo in civilizacijo zamišljali “klasično” preteklost, vključno z bibličnimi obdobji in vladavino Aleksandra Makedonskega, turškimi oziroma turkmenskimi stepskimi predniki, ter življenjem preroka Mohameda. Osmani se torej niso sklicevali zgolj na kalifat in muslimanske prednike, ampak so njihove utemeljitve segale prek širšega prostora in zajemale množice slavnihi vladarjev, ki so se pojavljali v antičnih mitologijah ter judovsko-krščanskih legendah (na primer Salomon, Aleksander Makedonski in Julij Cezar). Osmanske kronike so razdelile svetovno kopno in morje ter konstruirale regije in prebivalstvo, ki jih je naseljevalo, glede na pojem “naroda” oziroma etnične pripadnosti (na primer *Macar/Ogrski* in *Macaristan/ogrski dežela*) ali religije (*ehl-i Islam*/ljudstvo Islama in *dar-i küffar/dežela nevernikov*) (Brummett, 2007, 48–49).

Tako je med drugim v osmanski zgodovini Kemalpašazadeja oziroma Ibn-i Kemala, za katerega vemo, da je umrl leta 1534, prostor zamejen z rekami, različnimi etnijami ali religijami, kljub vsemu pa o prostoru stika in razmejitve ne piše kot o “mejah”. Običajno je ob prečkanju reke ozemlje na drugi strani označeno kot posest Rusov ali Frankov oziroma “prekletih nevernikov”, vendar so meje nejasne, v kolikor niso zaznamovane s specifičnimi fizičnimi potezami, obenem pa so mejna območja nadvse široka in obsežna. V mnogih primerih je “meja” tisto premično območje, v katerem pride do spopada med sovražnimi vojskami ali mornaricami. Kemalpašazadejeve kronike sicer opisujejo podvige sultana Sulejmana I., znanega kot Zakonodajalec (*Kanuni*) (vladal 1520–1566), ki je označen kot “mogočni sultan morja in kopnega, izdajalec odločb za sedem strani neba, katerega strah vzbujajoč glas prodira na vseh šest delov sveta in zahteva pozornost celotnega človeštva” (Kemalpašazade, 1996, 48–53, 86–87, 218–220).

Vendar pa poizkusi osmanskih sultanov 16. stoletja, da bi s pomočjo historiografije uveljavili svojo zahtevo po politični legitimnosti, niso bili sprejeti s strani intelektualne elite, ki je uspešno izpodbijala namere osmanskega dvora, da bi uveljavil ideološko hegemonijo nad interpretacijami osmanske zgodovine. Intelektualci, med katerimi so bili najmočnejši legalisti, so vztrajali na svoji lastni vlogi pri definiranju in določanju meja kraljevske avtoritete. Tako so osmanski sultani med sredino 16. stoletja in zgodnjim 17. stoletjem naročili celo vrsto historiografskih del z namenom okrepiti svojo pozicijo, a se je le malo teh del ohranilo vse do danes. Poleg tega so okoli leta 1555 ustanovili posebno funkcijo dvornega historiografa, s čimer so želeli izvajati neposreden nadzor nad literarnimi izrazi historiografske ideologije in podobe dvora. Večina pripadnikov osmanske literarne elite je sicer delovala pod pokroviteljstvom osmanske dinastije ter ustvarjala hvalnice, epe, kronike in ostale zvrsti, s katerimi je slavila dinastijo Osmanov in ji s tem tudi podeljevala legitimnost, za kar je bila bogato nagrajevana. Vendar pa je morala intelektualna elita, da bi ohranila svoj položaj in bi njeno razmerje z oblastmi vzdrževalo kredibilnost v očeh širše javnosti, uživati določeno avtonomijo (Tezcan, 2007, 171–172, 179).

Mnogi osmanski historiografi, tako kot Tursun Bej, İdris-i Bitlisi, Celalzade Mustafa, Selaniki in Ali, so spadali v upravni del osrednjega vladajočega razreda. Večina je ob tem spadala tudi v kategorijo uradnikov, znanih kot “*kâtib-i tebdîr*”, ki so bili kot pripadniki najvišjega položaja v upravnih poklicih v tesnih stikih s politiki, zato jim je bilo omogočeno soustvarjanje najvišje državne politike. Smatrali so za sestavni del svoje dolžnosti, da kot historiografi zabeležijo svoje izkušnje v obliki pomoči drugim pri upravljanju postopkov vladanja. Verjeli so, da je njihovo delo vodič in pomoč tako državnikom kot njihovim upraviteljem, s čimer so sledili osnovni liniji literarnega žanra, imenovanega “Nasveti vladarjem” (*nasihatü'l-müluk* oziroma *nasihatname*), ter na ta način zaznamovali svoje pristope in kreacije specifičnih oblik zgodnjenovoveške osmanske politične teorije (Inalcik, Murphey, 1978, 20).

“Nasveti vladarjem” spadajo med najbolj znane osmanske literarne žanre 16. in 17. stoletja, saj se je do danes ohranilo na ducate tovrstnih del in na stotine njihovih rokopisnih kopij. Tudi sicer je bil ta žanr historiografskega pisanja, ki raziskuje vidike izvajanja vladarjeve vladavine, nadvse razširjen v zgodnjenovoveškem evroazijskem prostoru. Predhodnice osmanskih verzij žanra bi lahko našli v perzijskih in osmansko-turških razpravah, napisanih v islamskih deželah srednje Azije in Male Azije v obdobju od 11. do 15. stoletja, ki so vključevale elemente zgodnejših indoiranskih zgledov in bile prevedene v osmansko turščino do konca 15. stoletja. Nagel razvoj literarnih oblik osmanske turščine v vseh priznanih žanrih, ki se je začel ravno v 15. stoletju, je upravičeval osmansko vodstvo v islamskem svetu. Jezik je bil namreč neke vrste metonimična oznaka za vladarsko dinastijo, tako kot je osmanska turščina postala enakovredna arabščini in perzijsčini, tako je bila osmanska dinastija enakovredna velikim islamskim dinastijam preteklosti in sodobnosti, osmanska civilizacija pa je bila priznana kot dedič celotne islamske zgodovine in civilizacije. Osmanska država je na ta način prek svojega dinastičnega projekta tekmovala s perzijsko dinastijo Safavidov in indijsko dinastijo Mogulov, saj je omenjeni žanr “Nasveti vladarjem” cvetel v vseh treh imperijih (Howard, 2007, 138–139).

PRIČEVANJA O VZHODNEM JADRANU

Kot po pravilu zgodnjenovoveška osmanska historiografija le redko omenja vzhodnojadransko območje. Določena obrobna območja vzhodnega Jadrana se namreč nekaj pogosteje pojavijo šele v delih historiografov, ki so ustvarjali med vladavino sultana Bajezida II. (1481–1512). Znano je dejstvo, da so bile mnoge splošne zgodovine osmanske vladarske rodbine sestavljene ravno v njegovem času. Ašikpašazade, Ruhi, Nešri, Mehmed Konevi, Kivami, Sarica Kemal in Tursun Bej so tako historiografi, ki so svoja dela zaključili z dogodki v letih 1484–1485. Prvi in najpomembnejši razlog za to nenavadno močno dejavnost je bila nedvomno želja sultana Bajezida II., da naj se tovrstna dela napišejo, in uleme oziroma učeni možje njegovega časa so se temu pozivu odzvali.

Morda najpomembnejša od vseh teh del je “Zgodovina Očeta osvajanja” (*Târih-i Ebü'l-Feth*) Tursuna Beja, ki sicer ni sistematična kronika dogodkov, ampak gre v bistvu za panegirik vladavine Mehmeda II. in njegovega sina Bajezida II., kateremu je tudi po-

svečena.⁶ Tako spada v žanr pisanja o zgodovini z literarnim pedigrejem, ki se navezuje na Cüvejniyevo “Zgodovino Osvajalca sveta” (*Târih-i Cihângüşâ*) in je prvi primer takšnega tipa. V hvalniškem pasusu, ki primerja Mehmeda z Aleksandrom Velikim, Tursun preusmeri bralčevo pozornost od sultanovega neuspeha pri poskusu pokoritve celotne dežele med prvim osmanskim vojaškim pohodom nad Albanijo leta 1466. Da bi zakril neuspeh pohoda, Tursun pojasni, da je Albanija znana po težavni dostopnosti, zaradi katere je ni uspel osvojiti niti Aleksander Veliki. Primerjava med sultanom in Aleksandrom Velikim je bila očitno namenjena opravičenju neuspeha prvega vojaškega pohoda, s katerim so nameravali Osmani Albanijo popolnoma zasesti. Tursun Bej kot zmago označi tudi dve ekspediciji, ki nista bili pod neposrednim poveljstvom sultana Mehmeda II. in sta se končali s porazom (Inan, 2006, 126–129).

V zgodbah o osmanskih vojaških pohodih nad Italijo je Tursun Bej kot pisni vir verjetno uporabil Nešrija. Želel je namreč pokazati, da je bil osmanski uspeh božje darilo in, kar je še pomembneje, posledica božanskega vpliva samega sultana, imenovanega “Božja senca”. Ta njegov namen postane še očitnejši, ko pri opisu Otranta omeni, da je mesto “utrujeno kot Konstantinopol”. Tako je vezir Gedik Ahmed paša s sultanovo pomočjo (*himmet*) avgusta leta 1480 osvojil utrdbo, ki naj bi bila velika in močna kot Istanbul. Glavni namen “Zgodovine” Tursuna Beja je očitno dokazati, da je Bajezid še večji bojevnik za vero kot njegov oče, s čimer naj bi se utišalo kritike, ki so od Bajezida zahtevali, naj nadaljuje očetove vojne v Evropi, predvsem pa ponovi njegov napad na Otranto (Inan, 2006, 129).

Za omembe vzhodnega Jadrana v osmanski zgodnjenovoveški historiografiji so še pomembnejše staroosmanske kronike, ki jih je v tem času sestavil Oruč. Ta je bil na prehodu iz 15. v 16. stoletje uradni tajnik (*katib*) v nekdanji osmanski prestolnici Edirne, vendar ni nič znanega o datumu njegovega rojstva in smrti. Kot je ugotovila Irene Beldiceanu-Steinherr, je dal Oruč v Edirni leta 1499/1500 ustanoviti skromno zadužbino, medtem ko je Victor L. Menage dokazal, da je Oruč sam uredil dve izdaji svojih kronik, prva je segala do leta 1494, druga pa do leta 1502, kar pomeni, da je dejansko živel in ustvarjal v obdobju Bajezida II. (Menage, 1967, 314–322; 1971, 273–277; Beldiceanu-Steinherr, 1970, 359–363). Tako predstavljajo Oručevi anali pomemben vir za kronologijo vladavine tega pomembnega sultana, še posebno zaradi natančne datacije, ki je povezana s sončevima mrkoma marca 1485 in oktobra 1502 ter luninim mrkom januarja 1497, kar je v svojih delih o vladavini Bajezida II. upošteval tudi Kemalpašazade (Kreutel, 1978, 28–29).

Tudi Oruč omenja, da so Osmani zasedli Otranto, vendar ga je že 10. septembra leta 1481 za kristjane ponovno osvojil vojvoda Alfonso Kalabrijski (Kreutel, 1978, 33–34). Poleg tega opisuje Bajezidov pohod nad Albanijo, pri čemer omenja tamkajšnja visoka gorovja ter zagrizeno poganstvo in divjaštvo lokalnega prebivalstva, ki jih imenuje “gozdno ljudstvo” in jih primerja z judovskimi Midianiti ter Nebukadnezarjevimi babilonskimi ljudstvi, da bi s tem poudaril njihovo izdajalsko in uporniško naravo (Kreutel, 1978,

6 Podobno afirmativno in slavno je o osmanskih sultanih, tudi Bajezidu II., pisal avtor (sicer kristjan in najverjetneje beneški podanik) anonimne vulgarizirane grške kronike, sestavljene za potrebe osmanskih oblasti, ki se je ohranila v “Codex Barberinianus Graecus 111” (Kreutel, 1971).

55–56). Oruč se večkrat sklicuje na božansko povzročenost in utemeljenost osmanskih osvajanj, tudi v primeru opisa osmanske zasedbe beneškega Drača (*Dıraç*) leta 1501. Tako naj bi Isa beg, sin drugega bosanskega sandžakbega Isa bega Ishakovića, med globokim premišljevanjem doživel božansko inspiracijo, pri čemer naj bi se mu “pred duhovnimi očmi” prikazala podoba mesta, “Božja Vsemogočnost pa mu je pokazala pot za njegovo osvojitve”. Oruč svojo pripoved pospremi z besedami: “Kadar je nekaj usojeno, za izpolnitev poskrbi sam Bog!” (Kreutel, 1978, 141–142).

Pomembnejši je opis vojaške zmage Jakub paše Haduma 9. septembra leta 1493 na Krbavskem polju, proti hrvaški fevdalni plemiški vojski pod vodstvom bana Emerika Derenčina (*Derencil Ban*), ki ga Oruč označi za “ranjenenega merjasca”, ki so ga, “kot volkovi planejo na ovce”, napadli “borci za vero” (*gazi*) ter “odrezali nosove in ušesa več kot 6.000 padlim nevernikom in jih skupaj z banom Derenčinom poslali Visoki Porti” (Kreutel, 1978, 62–71). Ban Derenčin je bil v boju dejansko zajet in dosmrtno zaprt v Anatoliji, padlo pa naj bi kar do 10.000 borcev pod njegovim poveljstvom, medtem ko so osmanske izgube neznane, čeprav se omenja okoli 1.000 žrtev (Mijatović, 2005; Klaić, 1982).

Ta osmanska zmaga je pomenila prelomno točko tako za celotno zgodnjenovoveško hrvaško zgodovino kot za nadaljna osmanska osvajanja, ker so z oslavitvijo hrvaškega plemstva, ki se jim ni bilo več zmožno samostojno upirati, Osmani imeli odprto pot proti Ogrski, ki so jo nato premagali z bitko na Mohaškem polju leta 1526. Tedaj so se pričeli tudi obsežni migracijski premiki, saj se je prebivalstvo pred Osmani umikalo proti mestom na vzhodni obalni Jadranskega morja in na zahodna hrvaška območja, medtem ko so Osmani na območju Like naseljevali prebivalstvo iz notranjosti svoje države.

Najbolj zanimiva pa je Oručeva navedba za leto 1499 oziroma 905 po islamskem načinu štetja let, da je sandžakbeg Bosne Skender beg (*Iskender bey*) 9. septembra (*Safer*) z veliko vojsko iz “Novega Pazarja (*Yenibazar*) v Bosni”⁷ odšel na pohod proti “deželi Frankov”⁸ in prodrli vse do okolice Benetk, kjer je nabral veliko plena. Med vrnitvijo proti Soči (*Aksu*)⁹ naj bi Benečanom na pomoč prišlo iz Ogrske 8.000–9.000 “nevernikov” (*Giaur*). Ko je Skender beg izvedel za to in pridobil “podrobne informacije”, je ukazal pobiti vse moške med ujetniki, ki so jih Osmani gnali s seboj, ženske pa je “spravil s poti” oziroma v zaledje. Ob prihodu do Soče, “nasproti Benetkam”, naj bi Osmani naleteli na sovražne enote, zato so postavili zasedo. Skender beg sam se je postavil na čelo osmanskih enot in se pokazal sovražnikom, kot bi se želel boriti, nato pa se je pretvarjal,

7 Novi Pazar je kraj v današnji jugozahodni Srbiji, v pokrajini Sandžak. V letih 1459–1461 je mesto uradno ustanovil Isa beg Ishaković, ki je ustanovil tudi osmansko Sarajevo na območju prejšnjega naselja Vrhbozna. Mesto je bilo prestolnica sandžaka Novi Pazar, ki je obstajal med 15. in 20. stoletjem ter obsegal današnjo pokrajino Sandžak in severni del Kosova.

8 Tako so Osmani poimenovali habsburške ali pa kar vse zahodne evropske krščanske dežele.

9 Osmansko ime za Sočo pomeni “bele vode”, kar je presenetljivo blizu poimenovanju hrvaškega minorita Ivana Tomasića, ki v svojem delu *Chronicon breve regni Croatiae* iz druge polovice 16. stoletja trdi, da so leta 1425 Osmani prečkali Bosno in Hrvaško, plenili po Kranjski in Koroški ter prodrli vse do “visokih voda, ki jih imenujejo ‘bile vode’”, kjer naj bi zajeli veliko število krščanskih sužnjev (Levec, 1891, 6–7), vendar pa ta osmanski vpad ni dokazan.

da namereva pobegniti z bojišča. Krščanske enote so planile za njim, pri tem pa padle v vnaprej pripravljeno zasedo, pri čemer naj bi Osmani kar 7.000 do 8.000 “nevernikov dali čez meč” oziroma jih pobili. Osmani naj bi se potem, ko jim je “vsemogočni gospod Bog naklonil zmago”, z bogatim plenom sužnjev, konjev, oblačil, srebrnikov in zlatnikov vrnili domov (Kreutel, 1978, 119).

Pri tem Oručevem zapisu gre za poročilo o zadnjem osmanskem vpadu v Furlanijo, torej v celinsko zaledje Benetk oziroma Terrafermo, ki se je zgodil med 28. septembrom in 8. oktobrom leta 1499, v času beneško-osmanske vojne 1499–1502, s katerim so Osmani želeli vezati beneške vojaške sile na njihovih domačih tleh ter obenem toliko oslabiti Beneško republiko, da se ta ne bi mogla resneje spoprijeti z Osmanskim cesarstvom na jadranskih in predvsem sredozemskih bojiščih (o tem glej naslednja dela in tam vsebovano bibliografijo: Cremonesi, 1976a; 1976b; Voje, 1987; Pust, Darovec, 2008; Pust, 2009a).

Ob koncu tega vpada se je v noči s 3. na 4. oktober osmanska vojska, ki je štela nekje med 5.000 in 8.000 konjenikov, začela vračati s plenom in ujetniki prek Tilmenta, ki je zelo narasel zaradi obilnega deževja. Zaradi tega in ker so se bali napada beneške posadke pod poveljstvom Carla Orsina iz Gradišča ob Soči ter 800 albanskih stratiotov iz okolice, so pred prečkanjem reke pri Valvazonu obglavili precejšnje število ujetnikov. Oruč torej dogodek, ki se je sicer zgodil ob Tilmentu, pomotoma postavi ob Sočo. Po različnih ocenah naj bi Osmani tedaj pobili 1.200 do 1.500 ljudi, šlo pa je večinoma za starejše osebe. Osmani naj bi sicer med tem vpadom skupaj zajeli ali pobili kar 10.000 ljudi in nabrali ogromen plen. Nato so med vračanjem proti Bosni zavzeli in uničili Cortino di Pantianico, kjer so pobili vse prebivalce, oplenili vse območje do Montegliana, niso pa bili uspešni pri zavzetju Girona. Vsega skupaj so še osem dni neovirano plenili po celotnem območju, preden so se po isti poti, po kateri so prišli preko Calalta in Vidma, vrnili do Soče, ki so jo 8. oktobra prekoračili pol milje daleč od Gradišča. Osmansko prečkanje Soče se je odvijalo pred očmi vrhovnega poveljnika Zancanija, ki pa vojakom ni dovolil izhoda iz utrdbe. Zancanija je beneški Senat po koncu osmanskega vpada za njegovo sramotno ravnanje kaznoval z golj s štirimi meseci konfinacije v Padovi. Mimo Novigrada in Bakra so se Osmani nato vrnili domov v Bosno. Spotoma so manjše osmanske enote oplenile tudi Goriško in severno Istro. Poročilo rašporskega kapitana omenja, da so Osmani tam naredili več škode na habsburških ozemljih kot pa na beneških, čeprav so tedaj Habsburžani živeli v miru z Osmani (Fulin et al., 1879–1902, 6–7, 28–29, 38, 1380; Kandler, 1983, VI-62; Joppi, 1882, 300).

Oručeva omemba, da naj bi se Osmani ob koncu vpada leta 1499 ob Soči spopadli z vojaškimi silami, ki so prišle na pomoč Benečanom, ni točna. Morda gre pri tem za opis dogajanja ob samem začetku osmanskega vpada v Furlanijo leta 1477, ko so Osmani pod poveljstvom Omar bega z zvijačo povsem porazili beneške obrambne enote, zbrane ob Soči, ki so šteje nekaj tisoč vojakov (Parapat, 1871, 63; Levec, 1891, 42; Loschi, 1892, 497–498; Kandler, 1983, VI-60, VI-61).

Tovrstni opisi so bili večinoma plod osmanskih osvojitvev in bojev s kristjani. Z drugimi besedami, bili so predvsem poročila s potovanj vojaškega ali miroljubnega značaja, ki so jih napisali avtorji s prvoosebno izkušnjo ali na osnovi informacij tistih, ki so poro-

čali o prvoosebni izkušnji. V njih je veliko podobnosti s poročili sodobnih evropskih popotnikov in odposlancev, saj izvirajo iz prepletajočih in prekrivajočih se kulturnih in žanrskih kontekstov, vsebujejo pa tudi opise pristne človeške stiske. Osmanski in evropski popotniki in diplomati so se močno zavedali literarnih dosežkov svojih popotniških predhodnikov, zato so rutinirano obujali njihove opise ter stil. Obenem pa so tudi izražali jezikovne in kulturne skrbi, znanje ter neznanje svojega časa.

Izrednega pomena za preučevanje odnosa zgodnjenovoveške historiografije do vzhodnega Jadrana so torej ravno popotniška poročila in opisi. V prvi četrtini 16. stoletja, med letoma 1521 in 1525, je nastal še posebej zanimiv opis vzhodnojadranskih beneških pristanišč, med njimi Zadra, glavnega mesta beneške Dalmacije, ki ga je v svoji "Navigacijski knjigi" (*Kitab-ı Bahriye*), ohranjeni v rokopisu, prispeval osmanski kapitan (*reis*) in eden največjih osmanskih popotnikov in morjeplovcev, Piri Reis. Njegov stric je bil razvpiti gusar Kamal reis, ki ga beneški viri imenujejo Camali. Ta je svojega nečaka že v zgodnji mladosti vzel s seboj na ladjo ter ga v mnogih bojih z Genovežani ter Benečani kar 14 let poučeval v različnih pomorskih znanjih in spretnostih. Leta 1495 je nato Kamal tudi uradno vstopil v službo Osmanskega cesarstva in leta 1499 sta bila on in Piri Reis imenovana za admirala osmanske flote. Vendar pa je Kamal leta 1511 v boju z Benečani padel, zato se je užaloščeni Piri Reis umaknil iz vojaške službe in se nastanil v Galipoliju, kjer je zbral svoje obsežno gradivo kart in zapiskov ter začel s pisanjem svojega slavnega dela. V uvodu svoje knjige tako piše: "Potem, ko sem leta 1521 v Galipoliju vse zbral skupaj, sem napisal opise [obal in pristanišč] in zatem narisal še karte opisanih krajev" (Bausani, 1987, 339–340).

Piri Reis natančno opisuje večino vzhodnojadranskih mest in otokov, pri čemer največjo pozornost posveča Zadru (*Çare*). Tako omenja stari (*Zara vecchia*) in novi del mesta (*Zara nuova*), pri čemer naj bi se stari del nahajal šest milj južno od novega dela mesta. Omenjeno je tudi, da je bil stari del mesta nekoč pomembno trgovsko središče, vendar naj bi bil tedaj porušen, kljub vsemu pa naj bi tam še vedno obstajale hiše in prebivalci, ki so se ukvarjali s trgovsko dejavnostjo (Bausani, 1987, 345). Torej se je moral Piri Reis med svojimi popotovanji med drugim dejansko nahajati tudi na območju vzhodnega Jadrana, saj je na karti, ki je priložena tekstu, upodobljena utrdba Sveti Mihovil na Ugljanu, obenem pa tudi razlikuje Biograd od Zadra (Traljić, 1965, 209–210).

Poleg Zadra je Piri Reis prav tako natančno upodobil Dubrovnik, ki ga poimenuje z izvornim slovanskim izrazom (*Dubravnik*) in pri katerem ponovno razlikuje med starim (*Ragoze Vake*) in novim (*Ragoze Nove*) delom mesta, ter Koper (*Deştiriye*), glavno mesto beneške Istre, glede katerega omenja, da je podoben otoku, in da ima dobro umetno pristanišče, na vhodu katerega stojita dva utrdbeni stolpa (*piros*). Enako pozornost pa je Piri Reis posvetil poglavjem o nekaterih drugih beneških otokih in pristaniščih v Dalmaciji, Kvarnerju ter Istri in Tržaškem zalivu, pa tudi znotraj same beneške lagune: Korčula (*Qursila*) in osem bližnjih otokov; Hvar (*Lezine*), dolg otok, varovan z dvema pristaniščema, starim (*Lesina Vecchia*) in novim (*Lesina Nuova*); Šibenik (*Şebnik, Şiyenik*) z bogatim pristaniščem, v bližini katerega pa se nahajajo nevarne čeri, imenovane "U-sqoyo delo varne"; Rab, zelo dolg otok, vzporeden s celino, od katere je oddaljen "pol milje", severno od otoka Paga; Premuda, otok z dobrim pristaniščem, imenova-

nim “*Porto Premura*” ali “*Premuda*”, in s cerkvico, znano kot “*Santa Premuda*”; Krk (*Vaka*) se nahaja v bližini obale, kjer se nahaja utrdba “*Castello nuovo*”, in še eno naselje, poimenovano “*Saniye*”, pri čemer gre za Senj; Cres (*Qarso*, *Cherso*), znani otok, “dve milji od obale Rumelije”,¹⁰ z obsegom “100 milj”, na karti pa je označen tudi most (*köprü*), ki otok povezuje z Malim Lošinjem (*Lussino*); Medulin (*Medulin*), naselje oziroma utrdba, podložna Benetkam na “obali Rumelije”; mesto (*citta*) oziroma “*terra*” (*Tare*) Pulj (*Pola*) pod beneško oblastjo in z velikim pristaniščem ter mnogimi pripadajočimi otoki, vključno s “pet milj” oddaljenimi Brioni (*Beryoni*); Rovinj (*Rovinya*) s svojim rtom in pristaniščem; naselje Vrsar (*Orsare*); mestece Poreč (*Peransa*), pri katerem omenja, da so lahko že od nekdaj zgolj tiste ladje, potujoče ob vzhodnojadranski obali v smeri jugovzhod-severozahod, ki so jih vodili navigatorji iz Poreča, vstopile v beneško laguno in se tam zasidrale v Benetkah, ki so oddaljene “približno 100 milj”; Novigrad (*Site Nove*, *Citta Nuova*), naselje, zgrajeno na rtu; utrdba Umag (*Umago*), ki se v obliki pentagona razprostira vzdolž morja; Piran (*Pirano*), veliko naselje, podvrženo Benetkam, kateremu proti jugu sledi Portorož (*Qavo Santa Mariya Roze*) z velikim jezerom slane vode; Izola (*Izle*), “kar pomeni otok” (*ada*); Milje (*Muya*) in Trst (*Rešti*), ki je zavarovan z odličnim naravnim pristaniščem in pred katerim se nahaja pomol, kjer se lahko zasidrajo tudi velike ladje (*barça*); mesto (*şehir*) Caorle (*Qavorlo*) pri Benetkah “na koncu” Jadranskega morja (Bausani, 1987, 344–347).

Glede na to, da si v nekaterih primerih otoki in pristanišča v Reisovem delu ne sledijo v pravilnem zaporedju, kot jih srečuje popotnik, ki se po morju premika od jugovzhoda ob obali navzgor proti severozahodu, bi se sicer lahko porajal dvom, ali jih je dejansko obiskal oziroma videl, vendar pa bi lahko do pomešanega vrstnega reda prišlo tudi naknadno, med urejanjem zapiskov ali ob sestavljanju knjige. Poleg tega bode v oči tudi dejstvo, da je Piri Reis kraje, ki jih omenja, poimenoval glede na to, kakšno je bilo njihovo uradno ime, ter v skladu s tem, kakor so jih poimenovali domačini, v večini seveda v beneškem dialektu, a kot kaže primer Dubrovnika, je pri tem upošteval tudi slovanske jezike, kar po drugi strani priča, da je to slišal osebno ali pa pridobil podatke od prvoosebni udeležencev.

Piri Reis pa sicer največjo pozornost posveti samim Benetkam, kot prestolnici Beneške republike. Tako med drugim omeni, da obsega mestno ozemlje Benetk 12 milj, mesto pa naj bi na lesenih koliščih postavili ribiči, ki so tam lovili ribe. Zaradi naglega razvoja Benetk so tamkajšnji oblastniki sklenili, da je potrebno mesto proslaviti, zato so poslali odposlance v Aleksandrijo, kjer so ukradli posmrtno ostanke sv. Marka (*Santa Marqo*) in jih z zvijačo, da naj bi šlo za svinjino, uspešno pripeljali iz mesta v Benetke. Tam so ga vnovič pokopali in na tistem mestu sezidali cerkev, zato je ostal mestni zavetnik. Zaradi tovrstnega sramotnega početja naj bi ostali “neverniki”, torej kristjani, prezirali beneške vladarje (*bey*) in jih imenovali “rod ribičev” (Piri Reis, 1935, 422). Tovrstne kreacije mitičnih tradicij o sijajnem izvoru ter mogočni zgodovini posameznih mest so sicer nadvse pogoste, zato omemba Pirija Reisa sama po sebi ne predstavlja nič novega, vendar pa

10 Osmani so tako najprej poimenovali svoje posesti na Balkanskem polotoku, nato pa celoten evropski del svoje države.

razkriva njegovo odlično obveščenost, saj je očitno svoje informacije zbiral iz različnih virov, tudi pri kristjanih, bodisi od ujetnikov bodisi od lokalnega prebivalstva.

Ti podatki nazorno pričajo o osmanski pomorski prisotnosti na vzhodnem Jadranu že v zgodnjem 16. stoletju, še posebej, če k temu dodamo še upodobitev Kopra na osmanskem zemljevidu Sredozemskega morja, sicer delo osmanskega obveščevalca Nüha Sejjida, iz katere je razvidna zanimiva predstava mesta z obrambnimi stolpi in obzidjem (Bernik, 1968, 22).

V zgodnjem 17. stoletju, ki bi ga zaradi specifičnega razvoja osmanske družbe in kulture v najširšem pomenu zanesljivo še lahko uvrstili v obdobje zgodnjega novega veka, v osmanskih historiografskih delih prav tako naletimo na nekatere pomembne omembe vzhodnega Jadrana. To v prvi vrsti velja za tiste historiografe, ki so bili po izvoru iz Bosne, saj so bili odlično obveščeni o dogajanju na tem območju. Če na primer Mehmed Halifa Bošnjak v svojem "Letopisu dvorjana" (*Tarih-i Gilmani*) za obdobje 1650–1665 Jadranu sicer ne posveča posebne pozornosti (Bošnjak, 2002), pa je povsem drugače z "Zgodovino" (*Tarih-i Pečevi*) uspešnega osmanskega uradnika in bojevnika Ibrahima Alajbegovića Pečevije (Pečevija, 2000a; 200b).

Ta predstavlja najbolj odmevno od vseh del bosanskih avtorjev, ki so pisali v osmanski turščini, saj ga je avtor večinoma pisal kot očevidec, torej je pričal o tem, kar je videl na lastne oči, poleg tega pa je bilo ravno to delo edino, ki je bilo že v 17. stoletju napisano na osnovi navedkov iz prvorazrednih osmanskih virov, kot so berati oziroma sultanove listine, s katerimi se podeljujejo posebne pravice, fermani oziroma sultanove uradne odločbe, uredbe, dovoljenja ali pooblastila, bujuruldiye oziroma ukazi in podelitve ter defterji oziroma osmanski državni upravni registri (Nametak, 2000, 5, 7).

Pečevija poleg osmanskih virov in kronik osmanske zgodovine izpod peresa njegovih predhodnikov uporablja tudi historiografska dela zahodnih avtorjev, bodisi neposredno, kar se tiče ogrskih del, bodisi posredno, v primerih, ko so mu njegovi ogrski pomočniki prevedli historiografske tekste iz nemščine in latinščine. Kot eno od posledic takšne njegove usmeritve lahko omenimo dejstvo, da na več mestih o določenem dogodku navede dve varianti, tisto, ki jo je našel v osmanskih virih, in tisto krščanskih avtorjev, pri čemer prepusti samemu bralcu, da izbere tisto, ki se mu zdi pravilnejša. Poleg tega pa Pečevijevo delo krasi natančno citiranje izvora in avtorja, pri čemer na mestih, kjer ni prepričan v pravilnost navedka, omenja, da so morebitne netočnosti in napake krivda avtorja, od katerega je podatke prevzel.

Območje vzhodnega Jadrana se v Pečevijevi "Zgodovini" pojavlja predvsem v prvi knjigi, ki zajema obdobje med letoma 1520–1576, precej manj pa v drugi knjigi, za obdobje 1576–1640, kar je pričakovano, saj so ravno v tistem obdobju Osmani izvajali največji pritisk proti beneškim vzhodnojadranskim posestim. Večji beneško-osmanski spopadi so se na vzhodnojadranskem območju nato končali, razen beneško-osmanske vojne, imenovane kretska vojna, v letih 1645–1669, ki pa je bila najbolj uničevalna ravno v Dalmaciji.

Za leto 1527–1528 Pečevija navaja, da je sandžakbeg Skadra Veli beg zagrešil mnoge prestopke in zlorabe, med drugim je ugrabljal otroke raje ter jih prodajal kot sužnje, ob neki priložnosti pa je čaušu oziroma sultanovemu odposlancu podaril dva sužnja, kar je

bilo splošno znano med prebivalstvom. Zaradi tega so osmanske oblasti poslale v Skadar dva čauša, ki sta dala obesiti vse krivce, tako sandžakbega kot njegove vojvode oziroma vojaške poveljnike ter čehaje oziroma zastopnike in pomočnike, skupaj kar 80 oseb (Pečevija, 2000a, 124). Glede na kontekst, v katerem je ta dogodek omenjen, gre očitno za specifično priliko o pravičnosti sultana Sulejmana I, ki je že tedaj veljal za najpomembnejšega osmanskega zakonodajalca, dejansko pa je Osmansko cesarstvo svoj vrhunec doživelo prav za časa njegovega vladanja.

Pečevija sicer omenja tudi napade osmanskega admirala in razvpitega pomorskega razbojnika Hajredina Barbarosse na Apulijo, torej zahodnojadransko obalo, leta 1536 in dalje, med katerim je zasedel nekaj utrdb ter opustošil njihovo okolico (Pečevija, 2000a, 171, 175), vendar pa so pomembnejši njegovi opisi osmanskega zavzetja nekaterih pomembnih utrdb na vzhodnojadranski obali.

Tako je opisano osmansko zavzetje Skradina, ki se je zgodilo leta 1522. Tedaj naj bi Bektaš vojvoda, katerega ime nakazuje pripadnost sufizmu, eden od vojaških poveljnikov hercegoveškega sandžakbega Mahmud bega, z nekaterimi krajiškimi gaziji nameraval v naskoku zavzeti utrdbo, ko je izvedel, da “prekletim nevernikom” na pomoč hiti nova vojaška enota. Postavil je zasedo, v pravem trenutku napadel in “muslimani so z Božjo pomočjo zmagali. Tako so razpršili sovražnike, kasneje pa so bili srečni ob osvojitvi trdnjave”. Kot še omenja Pečevija, je on, “ubožec, katerega grehi se niti prešteti ne morejo”, na lastne oči videl to utrdbo, ki je bila zgrajena na obali zaliva na skalnati steni in na tako majhnem prostoru, “da tam ne bi bilo mogoče postaviti niti treh hiš”. V utrdbi naj bi bilo “za časa nevernikov” 200 do 300 oseb, ki so stalno izvajali napade na osmanske podanike, po osmanski osvojitvi pa naj bi tam prebivali zgolj stražarji (Pečevija, 2000a, 79–80).

“Zgodovina” precej pozornosti namenja osvojitvi Klisa leta 1537, saj je bila to najpomembnejša utrdba v dalmatinskem zaledju. Tako navaja, da je bila postavljena na težko dostopnem kraju in skorajda nezavzetna ter kot taka “zbirni kraj odpadnikov in mesto druženja nevernikov, ki so se delali junake” ter “muslimanom občasno povzročali škodo”. Zaradi tega je tedanji bosanski sandžakbeg Husrev, “beg svetlega obraza in državni poveljnik lepega značaja”, sklenil popraviti sosednjo solinsko utrdbo ter v njo nastaniti potrebno število gazijev za osvojitev Klisa. Tamkajšnja posadka je pozvala Habsburžane, naj osvojijo Solin, sicer se bodo morali predati. Habsburžani naj bi tja poslali “točno 10.000 vojakov”, Husrev beg pa je tja poslal svojega čehajo in kasnejšega prvega kliškega sandžakbega Murat bega Tardića s 5.000 skrbno izbranimi borci. Ob soočenju obeh strani pred solinsko utrdbo se je vnel “tak krvavi boj, tak spopad, da kaj takega do sedaj še ni bilo videno”, obenem pa Pečevija poudari, da se od “prekletih” oziroma kristjanov “ni rešila niti ena oseba”. Nato naj bi “neverniki v strahu in paniki” zapustili kliško utrdbo, kjer so Osmani dobili “toliko plena, da je bilo to do sedaj redko videno”. Osmani so poslali vojsko še nad utrdbi Vrana in Nadin ter jih zavzeli s silo, pri čemer so bojavniki, ki so sodelovali pri osvajanju, dobili velik plen (Pečevija, 2000a, 172–173).

Gazi Husrev beg je sultanu predlagal, da naj se nekateri kraji v bosanskem sandžaku na območju Klisa združijo v nov sandžak. Sultan je predlog odobril in tako je leta 1537 nastal kliški sandžak, ki je obsegal osmanske posesti severozahodno od Solina, v jugozahodnem delu Bosne, Krbavi in Liki. Podobno sta Gazi Husrev beg in Murat beg Tardić

že leta 1522 osvojila utrdbo Knin in leta 1527 Obrovac, ki ju je Pečevija po lastnem zatrjevanju osebno videl in omenja, da sta široki zgolj kot velika stolpa. Ti dve utrdbi sta bili izločeni iz kliškega sandžaka in pripojeni sandžaku Krka, ki je bil poimenovan po istoimenski reki, ki ga je omejevala (Pečevija, 2000a, 173).

Hrabak torej utemeljeno domneva, da so bili Osmani po zavzetju Knina, Skradina in Obrovca nadvse zavzeti z boji s Hrvati pri Klisu in da so imeli veliko dela tudi s preprečevanjem uskoških napadov, zaradi česar niso mogli načrtovati vpadov na zgornjejadransko beneško ozemlje (Hrabak, 1986, 93). Klis so prebivalci in vojaki po številnih napadih zapustili leta 1537, s čimer so Osmani osvojili še zadnjo hrvaško utrdbo v Dalmaciji, ki ni bila pod beneško upravo (Traljić, 1969, 537–538). Osmani so tedaj dejansko osvojili tudi Solin, kot priča odločba beneškega Senata s 4. februarja leta 1541 (ASV-SM, Registro 25, 1541. 4. 2.).

Po poročanju Pečevije naj bi med beneško-osmansko vojno Svete lige 1537–1540 Gazi Husrev beg napadel in uničil utrdbo Trogir (*Tire*) ter oplenil celotno okolico, medtem ko so tamkajšnji prebivalci uspeli pobegniti. Zatem naj bi “poveljnik Zadra,¹¹ največje utrdbe v teh krajih, ki pripada Benetkam”, zbral vojsko iz celotne beneške Dalmacije ter iz zasede poizkušal zavzeti Klis, nakar naj bi Benečani sami padli v past Gazi Husrev bega, pri čemer naj bi jih bilo mnogo pobitih, “vključno s poveljnikom konjenice zadarske utrdbe.”¹² Ko je nato Husrev beg odšel proti Gradiški v Bosni, naj bi med 5.000 in 10.000 beneških vojakov s topovi vdrlo iz Zadra in poizkušalo zasesti Nadin. V odgovor je Husrev beg oblegal Zadar in poslal Murat bega Tardića, da postavi zasedo, v kateri naj bi bili “s pomočjo Vzvišenega Alaha mnogi neverniki posekani, na čelu s poveljnikom konjenice, njihove glave pa so bile kot dokaz zmage poslane v Istanbul. Na ta način so gaziji dobili sultanov blagoslov in bili nagrajeni s častnimi kaftani” (Pečevija, 2000a, 190–191).

Kljub navajanju Pečevije Osmani niso nikdar zavzeli Trogirja, čeprav je bilo mesto v času miru v 30. letih 16. stoletja pod neposrednim pritiskom lokalnih osmanskih poveljnikov, kar si je Porta sicer prizadevala preprečiti, a neuspešno. Spomladi leta 1538 je tako osmanska vojska pod poveljstvom Husrev bega pridrla pred mesto, zato so Benečani porušili frančiškanski samostan v mestnem zaledju (Perojević, 1936, 6).

Pečevija ob tem kar na dveh različnih mestih omenja, da je bil ubit tudi poveljnik beneške konjenice, zato bi lahko podvomili v resničnost njegovih navedb, saj je malo verjetno, da sta padla kar dva vrhovna beneška poveljnika, eden pri Klisu in drugi pri Nadinu, morda pa gre tu za omembo smrti nižjih poveljnikov stratiotov oziroma beneške lahke konjenice z območja Zadra, v kateri so služili predvsem konjeniki iz grških dežel in Levanta ter beneške Albanije oziroma črnogorskega primorja in celo z Apeninskega polotoka.

11 Verjetno gre za Vrhovnega nadzornika v Dalmaciji (*Provveditore Generale in Dalmazia*), najvišjega tamkajšnjega predstavnika beneške upravne in vojaške oblasti.

12 Pečevija najverjetneje misli na Vrhovnega poveljnika konjenice v Dalmaciji (*Provveditore Generale sopra la Cavalleria in Dalmazia*), glavnega poveljnika beneške konjenice v celotni Dalmaciji, ki je uradoval v Zadru kot glavnem mestu beneške Dalmacije

Proti koncu vojne, leta 1539, so Benečani nameravali zavzeti še osmansko utrdbo Novi oziroma Herceg Novi, ki so jo sicer Osmanom v letih 1538–1539 iztrgali Španci. Hercegovski sandžakbeg Bali beg je poizkušal s hitrim udarom v utrdbo spraviti sveže vojaške enote in drugo pomoč, vendar mu to ni uspelo, tako da so Benečani “tretji dan vstopili v utrdbo in pobili vse muslimane, ki so se tam nahajali”. Po Pečevijem mnenju naj bi bilo to posledica božje kazni, ker naj bi vojaki iz utrdbe napadali in v suženjstvo prodajali rajo iz okolice. Sultan je nato poslal rumelijskega beglerbega Husrev pašo z mornarico, ki je ponovno osvojila utrdbo za Osmane, “ne da bi pustila sovražniku odpreti oči”. Pečevija se dramatično pritožuje, da je bilo leta 1640, ko je to pisal, stanje na tamkajšnji beneško-osmanski meji še hujše, “pod vplivom tega podnebja ali pa jim je Alah namenil tako usodo”, saj “drug drugega ubijajo brez kakršnegakoli razloga in izvajajo še hujše zlo, umirajo brez povoda. Nobeden ni zaradi tega kaznovan niti usmrčen. Ko pridejo poveljniki v utrdbo, tam ne morejo ostati, če pa vstopijo in želijo izvajati svojo oblast, so pretepeni” (Pečevija, 2000a, 191). Leta 1687 so nato Herceg Novi ponovno zasedli Benečani in tam vladali vse do propada Beneške republike leta 1797.

Pečevija precej pozornosti posveti tudi samim Benetkam, pri čemer navaja, da gre za veliko mesto, zgrajeno na morski obali, medtem ko ima po njegovem celotna Beneška republika pod svojo oblastjo “veliko otokov, utrdb in vasi”. Njeno prebivalstvo naj bi bilo znano po mnogih bogatih in sposobnih ljudeh, zaradi velikega števila ladij in pomorskih strokovnjakov pa naj bi bili znani tudi po “zvijačnosti in hudičevih delih”. Ker je večina njihovih posesti mejila z osmanskim ozemljem in so bili glede prehrane in trgovine odvisni od Osmanov, naj bi se po sili razmer “izdajali za prijatelje, v resnici pa so srditi sovražniki” in celo “hujši sovražniki islama od drugih nevernikov”, saj naj bi “na vsak način, izza zavese, pomagali [njegovim] sovražnikom”. Pečevija celo omenja, da naj bi se “nekateri izmed njih, ki so se z oči v oči srečali z muslimanom, zaprli v temen in tesen prostor, da ne bi gledali v sončno svetlobo”, s čimer naj bi “kaznovali svoje oči, da bi se tako pokesali za greh, ki so ga storili z opazovanjem muslimana” (Pečevija, 2000a, 173–174).

V drugi knjigi Pečevijeve “Zgodovine” je, kar se tiče vzhodnega Jadrana, pomembna zgolj omemba, da je leta 1591 bosanski sandžakbeg postal Gazi Hasan paša Pridojević, ki je kasneje, skupaj s svojim bratom Džaferjem, umrl v bitki pri Sisku leta 1593. Ta bitka, v kateri so habsburške enote, med njimi tudi hrvaške in kranjske, popolnoma porazile Osmane, je pomenila začetek habsburško-osmanske t. i. dolge vojne 1593–1606, s katero se je osmanska prevlada na tistem območju začela počasi razkrajati. Kot trdi Pečevija, je bil Hasan paša po naravi dinamičen človek, ki je neprestano izvajal plenilske vpade na sovražno ozemlje in tam osvajal “utrdbe nevernikov”, predvsem je bila pomembna osvojitvev Bihaća leta 1592. Zaradi tega so se habsburški odposlanci zoper njega večkrat pritožili na Visoki Porti, vendar brez uspeha, saj so ga podpirali veliki vezir Sijavuş paša in drugi visoki osmanski uradniki (Pečevija, 2000b, 105–108).

Med pričevanji o območju vzhodnega Jadrana v zgodnjenovoveški osmanski historiografiji je potrebno posebno pozornost posvetiti polihistorju Evliji Čelebiju,¹³ znanemu

13 Prvi celoviti prikaz Čelebijevega življenja in dela je podal Franz Babinger v svojem že omenjenem delu (Babinger, 1927, 219–222).

po detajliranem, dramatičnem in opravljivem slogu njegovega monumentalnega dela z naslovom “Knjiga potovanj” (*Seyahatname*), napisanega nekje med 1640 in 1682, torej v obdobju, ko so se zgodili vsi v delu opisani dogodki. Nekatere opise je Evlija namreč napisal že med svojimi potovanji ter jih dopolnjeval, dodeloval in redigiral naknadno, na stara leta, ko je prenehal s potovanji, tedaj pa je verjetno tudi nastala končna redakcija njegovega dela. “*Seyahatname*” predstavlja obsežno panoramo osmanskega sveta sredi 17. stoletja, saj v bistvu združuje potopis in vademekum za osmanske uradnike. Znotraj tega dela sta posebnega pomena za zgodnjenovoveško zgodovino vzhodnega Jadrana knjigi 5 in 6 oziroma predvsem poglavja, v katerih so opisane beneška Dalmacija in Albanija ter Hrvaška in Hercegovina. Evlijevo delo je tako za območje vzhodnega Jadrana neprimerno pomembnejše kot na primer geografsko delo “*Džihanüma*” njegovega sodobnika Katiba Čelebija oziroma Hadži Kalfe, v katerem se sicer nahaja opis Bosne in Rumelije, ki pa vsebuje zgolj skope in pomanjkljive geografske podatke.

Evlija Čelebi oziroma Evlija Efendi, katerega celotno ime je Evlija ibn Derviš Mehmed Zilli, je svoje ime najverjetneje dobil po imenu cesarskega imama Evlije Mehmed efendije, ki je bil prijatelj Evlijevega očeta Derviš Mehmeda in je postal Evlijin učitelj.¹⁴ Njegova rodbina izvira iz mesta Kutahija v Anatoliji, od koder so se njegovi predniki po osmanskem zavzetju Bizanca leta 1453 preselili v novo osmansko prestolnico. Evlija sam na več mestih svojega dela omenja, da je njegova rodbina v sorodstvu s kneževsko rodbino Germijan oglu, vendar pa je resničnost teh trditev nemogoče dokazati. V zgodnji mladosti je Evlija obiskoval osnovno šolo (*mekteb*), nato pa medreso oziroma versko srednjo šolo šejhul-islama Hamid efendije na Fil-Jokušu blizu Un-Kapana. Njegov glavni učitelj je bil dvorni imam oziroma islamski verski voditelj Evlija Mehmed efendija, pri katerem se je na pamet naučil Koran in njegovo pravilno recitiranje v sedmih arabskih dialektih. Evlija Čelebi je torej postal hafiz in bil kmalu zatem sprejet na cesarski dvor sultana Murata IV. Po dveh letih je dvor zapustil in postal dvorni spahij z dnevnicco v višini 40 akč.

Kljub nadarjenosti, solidni izobrazbi ter pomembnim rodbinskim in prijateljskim povezavam se mu nikdar ni posrečilo narediti kariere visokega uradnika, ampak je celo življenje ostal svetovni popotnik (*seyyah-i alem*), predvsem zaradi njegove močne želje po potovanjih in svobodnem življenju. Potovati je začel, kot sam navaja, že okoli leta 1630, kot dvajsetletni mladenič, ko je raziskoval Istanbul in njegovo okolico. Od tedaj dalje se je vse do konca svojega življenja odpravljal na daljša in krajša potovanja po Osmanskem cesarstvu ter izven njega, med drugim je sodeloval v osmanskih vojnih pohodih na Hrvaško, Ogrsko in v Avstrijo. Med svojimi potovanji je Evlija vedno pisal dnevnike, spraševal starejše domačine, prepisoval napise, tudi grške in latinske, ter občasno preučeval različne dokumente v osmanskih arhivih, na primer sidžile oziroma sodne protokole, vakufname oziroma listine o prepustitvi določene dobrine v verske, prosvetne, zdravstvene, socialne ali dobrodelne namene, kanunname oziroma zakonike, defterje in fermane, da bi tako čim boljše spoznal stanje in razmere območja, ki ga je nameraval opisati. Na ta način

14 Čelebi in efendi sta standardna naziva, ki sta v osmanski družbi označevala izobražene osebe, njun osnovni pomen pa je “gopod”.

je uspel napisati deset debelih zvezkov svojega dela, urejenih kronološko, glede na potek njegovih potovanj (Šabanović, 1973, 22–25, 49–50).

Evlija v svojem delu razglablja o posameznih navadah, ravnanjih in običajih lokalnega krščanskega prebivalstva območij, ki jih opisuje, seveda z izrazitega osmanskega vidika, predvsem o tistih, ki jih ima za najbolj nenavadne, torej tistih, ki so povezani s samim krščanstvom. Pogosto so omenjane utrdbe, mesta in svetišča, ki na ta način uokvirjajo zgodbo, ki jo avtor nameni svojim bralcem. Njegova pripoved je zamejena z rekami, potniškimi postajališči, upravnimi enotami ter mogočniki, ki tem enotam pripadajo in dolgujejo zvestobo sultanu. Tako obenem prikaže dervise, ki služijo v svetiščih, kot tudi ljudi, ki jih obiskujejo. Ob poteku njegovega popotovanja avtor razdaljo redno predstavi v urah, ki jih je porabil za pot do tja. V vsakem mestu, ki ga obiše, prešteje njegove zgradbe in priskrbi komentarje o lokalnih običajih, kulturi in zgodovinskem ozadju. Tako med drugim obvesti bralca, da je Knin dal zgraditi hrvaški plemič (ali beg, kot ga poimenuje) Zrinski in da so tudi Obrovac zgradili Hrvati. Kot ugotavlja Palmira Brummett, je Evlijev osmanski svet očitno “družbeno napolnjen” in ne “družbeno prazen” (Brummett, 2007, 55–56).

Zgodovinske podatke v “*Seyahatname*” lahko razvrstimo v tri kategorije. V prvo kategorijo spadajo navedbe o dogodkih iz starega in zgodnjega srednjega veka, pri katerih se Evlija sklicuje na klasične grške, latinske, ogrske in arabske pisce. Vendar pa je bilo njegovo znanje teh jezikov zelo pomanjkljivo, poleg tega pa se tudi njegovi navedki ne nanašajo na vire, ki jih navaja, temveč se opirajo na ljudsko izročilo, kot so mu ga predstavili lokalni prebivalci, s katerimi se je pogovarjal, zato moramo to razumeti kot izraz njegove težnje, da se reprezentira kot izobražen človek. V drugo kategorijo se uvrščajo podatki, ki se nanašajo na zgodovinske dogodke in osebnosti iz zgodnejšega obdobja osmanske zgodovine, večinoma iz starejših osmanskih kronik in historiografskih del, poleg tega pa je Evlija uporabil tudi podatke, ki jih je na terenu pridobil od različnih starejših oseb, neposrednih udeležencev opisanih dogodkov, ali pa se je skliceval na ljudsko izročilo. Za prvo obdobje osmanske prisotnosti na Balkanu in vzhodnem Jadranu je Evlija tako večinoma uporabljal podatke Ibrahima Pečevije. V tretji kategoriji zgodovinskih podatkov se nahajajo dogodki, ki so se zgodili v Evlijevem času in o katerih nam avtor poroča iz prve roke ali pa jih je pridobil od dejanskih očividcev. Kljub temu pa tem poročilom ne moremo povsem zaupati niti jih ne smemo zavreči, ampak je potrebna skrbna kritika vira ter primerjava z drugimi zgodovinskimi viri (Šabanović, 1973, 49–51).

Evlija poda podroben opis beneških posesti na vzhodnojadranski obali, pri čemer posebej posebno pozornost tamkajšnjim največjim in najpomembnejšim beneškim mestom, saj med drugim omenja Zadar, Šibenik, Trogir, Split in Kotor. V beneško Dalmacijo je prišel skupaj z osmansko vojsko med kretska vojno. Zaradi beneških vojaških uspehov je namreč veliki vezir Mehmed paša Čuprilić v Bosno poslal Melek Ahmeda pašo, ki je organiziral nekaj vojaških pohodov z Livanjskega polja proti beneški Dalmaciji. Teh pohodov se je leta 1660 udeležil tudi Evlija Čelebi, ki je prepotoval in opisal celotno severno Dalmacijo. Nato se je pridružil še delu osmanske vojske, ki je bil pod vodstvom bosanskega alajbega Smail bega iz okolice Zadra poslan na plenilski pohod na Koroško, Slavonijo in Međimurje ter se po trinajstdnevem plenjenju in pustošenju malo pred 4.

novembrom 1660 mimo Zadra vrnil na Livanjsko polje. Zatem je sledil novi pohod proti Šibeniku, Splitu in Klisu, pri čemer je imel Evlija pomembno vlogo, saj ga je Melek Ahmed paša poslal v Split, skupaj s pismom za tamkajšnjega beneškega nadzornika (Šabanović, 1973, 31–32).

Najzanimivejši navedki o vzhodnem Jadranu se torej nanašajo predvsem na večje mestne naselbine beneške Dalmacije, saj nudijo Evliji možnost, da zadovolji svoji nebrzdani vnemi po naštevanju in sugestivnemu opisovanju, s čimer želi fascinirati in začuditi bralca ter tako pri njem zbuditi interes za nadaljne branje pa tudi občutek strahospoštovanja do očitno nadvse izobraženega in neustrašnega avtorja. V primeru opisa Trogirja Evlija sicer postopa dokaj lakonično in omeni zgolj, da je mesto sezidano iz klesanega kamna, ter da je v preteklosti padel v roke “sovražnikov”, s čimer namiguje, da je bil v preteklosti osmanski, nato pa so ga zasedli Benečani. Ta netočni navedek po drugi strani nakazuje, da se je Čelebi pri opisovanju osmanskih osvajanj v beneški Dalmaciji zgledoval po Pečeviji, podobno kot Muvekit, ki omenja, da naj bi Murat beg maja 1538 napadel Trogir in ga osvojil, požgal in porušil, prebivalci pa naj bi se razbežali na vse strani (Čelebi, 1973, 155).

Ob opisovanju Splita Evlija navaja, da so ga Osmani mnogokrat oblegali, a neuspešno, saj je ostal v rokah “sovražnikov”, torej Benečanov. Nad mestom je bil navdušen, imenuje ga “veličastno kamnito mesto”, katerega vrata in obzidje so bila zgrajena iz klesanega kamna, pomembna pa se mu zdi tudi lega na obali Jadranskega morja. Nadvse zanimivi sta omembi, da je “mesto zelo uporno”, zato se mu ni mogel približati, da bi ocenil njegov obseg, ter da je med osmanskim plenjenjem in pustošenjem okoliških “vasi, vinogradov in hiš” mestno topništvo “na njih izstrelilo veliko topovskih krogel”. Ker so Osmani “po čudnem slučaju vsi ostali živi”, naj bi se imeli za “ptice, ki jih ogenj ne sežge”, kar je ponovna aluzija na svetost njihovega boja proti nevernikom, s čimer naj bi jim bila zagotovljena nesmrtnost. Zanimiva in pomembna je tudi omemba nekaterih izrazov v skvarjenem beneškem dialektu, ki jih Evlija navaja med opisom splitske utrdb, saj jih je zapisal glede na to, kar je slišal od svojih informantov na terenu oziroma kakor je izgovorjene besede sam razumel: “*pan*” namesto pravilno “*pane*” (“kruh”), “*akva*” namesto pravilno “*acqua*” (“voda”), “*eranda doka*” namesto pravilno “*eravate dove*” (“kje ste bili”), “*doli po dipan*” namesto pravilno “*voglio un po' di pane*” (“želim malo kruha”), “*una čekino te donero*” namesto pravilno “*un zecchino ti donerò*” (“daroval ti bom cekin”). Ne glede na zgolj približno zapisane oblike posameznih izrazov pa gre tu za še en primer pristne Evlijeve radovednosti in interesa za spoznavanje tujih, krščanskih, v tem primeru lokalnih beneških običajev in navad (Čelebi, 1973, 155–156, 201–206).

Tudi o Zadru Evlija piše z neprikritim občudovanjem in zavistjo, predvsem zaradi mogočnega mestnega obzidja in številnih pripadajočih utrd, zgrajenih “s takšno zvito-stjo in hudičevstvom, da je to vredno videti”, ki so Osmanom preprečile, da bi ga osvojili, zato “muslimanski bojovníki nanj niso uperjali oči, temveč so se delali, da ga ne vidijo”. Benečani pa kljub temu niso mirovali in so ga “vse do danes hudičevsko dograjevali in utrdili kot Magogovo obzidje”, kar predstavlja tipičen primer Evlijevega demoniziranja nasprotnika, značilnega za njegov čas, ne samo pri osmanskih avtorjih, ampak ravno tako tudi pri tistih iz krščanske Evrope. Evlija se celo priduša: “Prepotoval sem veliko sveta, vendar tako utrjenega mesta dejansko še nisem videl. Naj Bog pomaga muslimanom, da

ga osvojijo, amen”! Kot poroča Evlija, naj bi bilo situirano na bosanski meji, na ozemlju sandžaka Krka, čeprav v resnici nikoli ni bilo v osmanski lasti, vendar pa so bile tovrstne ozemeljske pretenzije Osmanov običajne, kar je povzročalo neprestane diference med beneškim in osmanskim ozemljem na vzhodnem Jadranu. Mesto je bilo zgrajeno v obliki štirikotnika, iz klesanega kamna, “ki je kot kremen”. Zaradi naravno utrjene lege se mu je bilo nemogoče neopaženo približati, saj se je na zahodni in jugozahodni strani razprostiralo morje, medtem ko je bila vzhodna stran vsaj delno povezana s kopnim. To je bil glavni razlog, da Osmani Zadra niso mogli zasesti, čeprav Evlija omenja podzemni rov, ki naj bi utrdbo Fortica povezoval s samim mestom, po katerem bi se lahko posadka utrdbе rešila v mesto ali dobila pomoč, vendar pa bi po isti poti tudi Osmani lahko vdrli v mesto (Čelebi, 1973, 165–168).

V zvezi s Šibenikom Evlija omenja, da so ga neuspešno poizkušali osvojiti “poglarvarji mnogih sosednjih ljudstev”. Med drugim je julija leta 1647 mesto napadlo 30.000 osmanskih vojakov pod poveljstvom Mustafa paše Tekelije, ki so 30. julija in 9. julija izvedli juriši na mestno obzidje, vendar so bili odbiti, zato so 16. avgusta opustili obleganje ter se umaknili (Novak, 1944, 222–223). Evlija na tem mestu slikovito pripomni, da so Benečani nato vložili vse svoje sile v utrjevanje mesta, ki so ga utrdili “kot Aleksandrov zid”, pri čemer misli na legendarni zid Aleksandra Velikega, s tem pa naj bi se Šibenik “spremenil v gazelo, ki se je rešila iz lovčevih rok”. Tako naj bi bilo poslej mestno obzidje ukrivljeno proti notranji strani, da se topovske krogle med obleganjem ne bi skotalile v notranjost mesta, vendar pa na vrhu zidu ni bilo prsobranov, “kot v drugih delih Rumelije” (Čelebi, 1973, 183–185).

V enakem stilu Evlija opisuje Kotor, tedaj najpomembnejše mesto Beneške Albanije. Opis tega mesta se namreč ravno tako prične z umeščenostjo v prostor, saj je omenjeno, da gre za nedostopen kraj, ki ga obliva Jadransko morje ter obdajajo strme in nerodovitne planote Črne gore in “planine Klimentov”. V teh gorovjih naj bi živelo 47.000 “oboroženih in hrabrih Arnautov” oziroma Albancev, h katerim so tako Benečani kot očitno tudi Evlija velikokrat prištevali slovanske prebivalce črnogorskega območja, ki naj bi prej pripadali skadarskemu sandžaku, od kretske vojne dalje pa so bili pod beneško nadoblastjo. Kotorska utrdba je bila močno utrjena, znotraj mestnega obzidja pa so se nahajali “impozantni in lepi samostani s stolpi in zvoniki, utrjenimi kot trdnjave”. Poleg tega je bilo pristanišče zavarovano proti vetrovom in morskim valovom, v njem pa naj bi bilo prostora za kar 1.000 ladij. V času Evlijevega obiska so bile tam zasidrane štiri galeje in dve veliki vojni ladji, ki so jih Benečani zasegli osmanski vojni mornarici. Evlija kritizira kotorsko prebivalstvo kot nemarno, nevestno in nesposobno, saj je osmanska vojska kar pet ur plenila v okolici mesta ter pri tem “oplenila toliko vinogradov in posesti, da se tega niti izračunati ne da”, ne da bi mestna obramba izstrelila eno samo topovsko kroglo, pri čemer so zajeli tudi nekaj kotorskih žensk, ki so prek tajnega izhoda odšle iz mesta, da bi oprale perilo v morju¹⁵ (Čelebi, 1973, 337–338, 445–448).

15 Dogodek vsekakor zelo spominja na motiv Lepe Vide, znan tudi v slovenskem ljudskem izročilu, tako da bi lahko zaključili, da je do tovrstnih dogodkov dejansko prihajalo, in da so se ohranili v ljudskem spominu.

Evlija pa o vzhodnem Jadranu spregovori tudi na drugih mestih, na primer ob navajanju biografskih podatkov o različnih osmanskih pomembnih osebnostih, kot je bil Melek Ahmed paša, med drugim veliki vezir in v letih 1659–1660 bosanski beglerbeg. V zvezi z njim tako omenja zanimiv dogodek, ko je jeseni leta 1660 uskok v beneški vojaški službi po naročilu “prekletega in nevernega” splitskega nadzornika nanj poizkušal izvesti atentat. To se mu sicer ni posrečilo, saj je atentat preprečila Melekova osebna straža, ki so jo sestavljali njegovi abhazijski rojaki, vendar pa je dogodek na Evlijo napravil močan vtis (Dankoff, 1991, 250–253).

Končno točko Evlijevih popotovanj proti severozahodu in severu, v notranjost habsburških dežel, je predstavljal Dunaj, prestolnica habsburškega cesarstva. Tja je Evlija 9. junija leta 1665 prispel kot tajnik (*katib*) odprave uradnega osmanskega odposlanca Kara Mehmeda paše, ki je štela 295 oseb (Göyünç, 2002, 91).¹⁶ Evlija je bil navdušen nad orglami v katedrali sv. Štefana, urnimi mehanizmi v dunajskih cerkvah ter vodnimi mlini na Donavi. Obiskal je še dunajske hospitale in natančno opisal tamkajšnje razmere, obenem pa je poln hvale o tehniških dosežkih in higienskih predpisih v mestu ter izrazi priznanje tudi urejenosti dunajskih knjigarn (Çelebi, 1957).

SKLEP

Osmanska zgodnjenovoveška historiografija območja vzhodnega Jadrana sicer ne omenja prav pogosto, vendar pa se je kljub temu ohranilo nekaj izredno pomembnih pričevanj. Predvsem so pomembne vladarske kronike in druga historiografska dela, ki so nastala v obdobju vladavine sultana Bajezida II., ravno tako pa tudi prispevek avtorjev iz 17. stoletja, v prvi vrsti Evlije Čelebija, katerega delo sploh predstavlja vrhunec tovrstnih del, saj je v njem jasno izražena pristna radovednost za spoznavanje avtorju tujih in ne navadnih dežel, običajev ter ljudi. Na ta način predstavlja Evlijevo delo najpomembnejše pričevanje o stikih in povezavah med Osmani in krščansko Evropo ter dokazuje, da je poleg verskih, političnih, gospodarskih in kulturnih razlik ter konfliktov obstajal tudi globok interes za medsebojno spoznavanje in razumevanje nasprotnikov, ki so uradno sicer veljali za sovražnike.

16 O vprašanju, ali je Evlija Čelebi dejansko prispel na Dunaj ali pa je opis mesta zrasel zgolj v njegovi domišljiji, so sicer razpravljale generacije specialistov osmanistov, dokler nista Richard Kreutel in Karl Teply dokazala, da se je to dejansko zgodilo (Kreutel, 1948, 210; Teply, 1975, 126). Vsekakor pa Evlija ni prišel do nemških dežel ter Holandije, kot trdi sam (Šabanović, 1973, 36).

TESTIMONIES ON THE EASTERN ADRIATIC IN THE EARLY
MODERN OTTOMAN HISTORIOGRAPHY*Klemen PUST*

University of Primorska, Science and Research Centre, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: klemen.pust@zrs.upr.si

SUMMARY

In medieval times, the Ottoman historiography was particularly influenced by the Persian historiographer Rashid al-Din Tabib (1247–1318) and the Arab historiographer Ibn Khaldun (1332–1406). Early Ottoman historiographers were primarily interested in the study of Islamic traditions and the Ottoman dynastic history. They wrote mainly about sultans and war heroes, such as, for example, “Şehnameci” – court historiographers and biographers, and “Vakanüvis” – official court historiographers, compiling historical chronicles of the Ottoman Empire between 1591–1876. Among the most prominent authors of the Ottoman historiography were Aşıkpaşazade (15th century), Neşri (died in 1490), Hoca Sadeddin (1536–1599), Ali (1541–1599), Peçevi (1574–1650), Katip Çelebi or Hadji Kalfa (1608–1657), Evliya Çelebi (1611–1681) and Münecimbaşı (died in 1701).

Despite the fact that the early Ottoman writers created a rich historiographic literature, up to the early 18th century the general degradation of the Ottoman Empire was reflected also in the (lack of) quality of historiographic writing. Even though we can follow the beginnings of modern Turkish historiography up to the early 19th century, it did not develop as a critical science until after the formation of the Turkish Republic in 1923.

Testimonies related to the Eastern Adriatic are normally very rare in the Early Modern Ottoman historiography, and they mostly date back to the period of the reign of Sultan Bayezid II (1481–1512) and the 17th century. Due to specific and widespread developments in the Ottoman society and culture in that period, the 17th century could undoubtedly still be classified as part of the Ottoman Early Modern period. These testimonies are mainly reports on the Ottoman conquests or combats with Christians. Only in rare cases did the Ottoman historiographers show a detailed interest in Christian Europe, among these Evliya Çelebi should be pointed out, for he dedicated much attention to the region of the Eastern Adriatic. His works provide detailed depictions of the Eastern Adriatic Venetian towns of both Dalmatia and Istria, and portray, through the Ottoman optics, the various customs, traditions and habits of the Christian population of the area.

Key words: testimonies, Eastern Adriatic, Ottoman historiography, Early Modern Age

VIRI IN LITERATURA

ASV-SM – Archivio di Stato di Venezia (ASV), Senato Mar (SM).

Bausani, A. (1987): Venezia e l'Adriatico in un portolano turco. V: Lanciotti, L. (ur.):

- Venezia e l'Oriente. Firenze, Leo S. Olschi Editore, 339–352.
- Bošnjak, M. H. (2002):** Ljetopis 1650.–1665. Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu.
- Čelebi, E. (1957):** Im Reiche des goldenen Apfels: des türkischen Weltenbummlers Evliyâ Çelebi denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Stadt und Festung Wien, anno 1665. Graz - Wien - Köln, Styria.
- Čelebi, E. (1973):** Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama. Sarajevo, Veselin Mašleša.
- Dankoff, R. (ur.) (1991):** The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha (1588–1662). As Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahat-Name). Albany, State University of New York Press.
- Fulin, R. et al. (ur.) (1879–1902):** I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI–MDXXXII). Vol. 1–58. Venezia, La Regia Deputazione Veneta di Storia Patria.
- Historians of the Ottoman Empire (2009):** Historians of the Ottoman Empire. [Http://www.ottomanhistorians.com/about/index.htm](http://www.ottomanhistorians.com/about/index.htm) (30. 11. 2010).
- Kandler, P. (1983):** L'Istria: 1846–1852. Trieste, Edizioni "Italo Svevo".
- Kemalpaşazade (1996):** Tevarih-i Al-i Osman, X. Defter. Ankara, T. T. K. Basimevi.
- Kreutel, R. (ur.) (1971):** Leben und Taten der Türkischen Kaiser. Die anonyme vulgargriechische Chronik Codex Barberinianus Graecus 111 (Anonymus Zoras). Graz, Verlag Styria.
- Kreutel, R. (ur.) (1978):** Der fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481–1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Anonymus Hani-valdanus. Graz, Verlag Styria.
- Pečevija, I. A. (2000a):** Historija. Knj. I (1520–1576). Sarajevo, El-Kalem - Orijentalni institut.
- Pečevija, I. A. (2000b):** Knj. II (1576–1640). Sarajevo, El-Kalem - Orijentalni institut.
- Piri Reis (1935):** Kitabi Bahriye. Istanbul, Türk Tarihi Araştırma Kurumu Yayınlarından.
- Babinger, F. (1927):** Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke. Leipzig.
- Bataillon, M. (1966):** Mythe et connaissance de la Turquie en Occident au milieu du XVIe siècle. V: Pertusi, A. (ur.): Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento. Firenze, Sansoni, 451–470.
- Beldiceanu-Steinherr, I. (1970):** Un legs pieux du chroniqueur Uruj. Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BOAS), 33, 359–363.
- Berchet, J.-C. (1994):** Le voyage en Orient. Anthologie des voyageurs français dans le Levant au XIXe siècle. Paris, Robert Laffont.
- Bernik, S. (1968):** Koper, Izola, Piran. Piran, MK.
- Bisaha, N. (2004):** Creating East and West. Renaissance Humanists and the Ottoman Turks. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Blažević, Z. (2006):** Osmanistički diskurs kao polje de/stabilizacije kulturnih inskripcija "Drugoga". Kolo, 2, 16, 211–232.
- Brummett, P. (2007):** Imagining the early modern Ottoman space, from world history to Piri Reis. V: Aksan, V. H., Goffman, D. (ur.): The Early Modern Ottomans. Remapping the Empire. Cambridge, Cambridge University Press, 15–58.

- Cremonesi, A. (1976a):** La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia. Udine, Arti Grafiche Friulane.
- Cremonesi, A. (1976b):** Zadnji turški vpad v Furlanijo (1499). Goriški letnik, 3, 124–129.
- Çirakman, A. (2005):** From the “Terror of the World” to the “Sick Man of Europe”. European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth. New York, Peter Lang Publishing.
- Dukić, D. (2004):** Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja. Zadar, Thema.
- Fleet, K. (1995):** Italian Perceptions of the Turks in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. *Journal of Mediterranean Studies*, 5, 159–172.
- Gligo, V. (1983):** Govori protiv Turaka. V: Gligo, V. (ur.): Govori protiv Turaka. Split, Logos, 7–65.
- Göllner, C. (1968):** Turcica: die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts. Bd. 2. MDLI–MDC. București - Baden-Baden, Editura Academiei Republicii Socialiste România - Librairie Heitz.
- Göllner, C. (1978):** Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhunderts. Baden-Baden, Valentin Koerner.
- Göyünç, N. (2002):** Von Feindschaft zu Freundschaft: österreichische und türkische Kulturbeziehungen. V: Feigl, I. et al. (ur.): Auf den Spuren der Osmanen in der österreichischen Geschichte. Frankfurt am Main, Peter Lang, 87–97.
- Grothaus, M. (2002):** Vom Erbfeind zum Exoten. Kollektive Mentalitäten über die Türken in der Habsburger Monarchie der frühen Neuzeit. V: Feigl, I. et al. (ur.): Auf den Spuren der Osmanen in der österreichischen Geschichte. Frankfurt am Main, Peter Lang, 99–113.
- Howard, D. A. (2007):** Genre and myth in the Ottoman advice for kings literature. V: Aksan, V. H., Goffman, D. (ur.): The Early Modern Ottomans. Remapping the Empire. Cambridge, Cambridge University Press, 137–166.
- Höfert, A. (2003):** Den Feind beschreiben. “Türkengefahr” und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450–1600. Frankfurt am Main, Campus Verlag.
- Hrabak, B. (1986):** Turske provale i osvajanja na području današnje severne Dalmacije do sredine XVI stoleća. *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 19, 69–100.
- Inalcik, H. (1954):** Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar. Ankara.
- Inalcik, H. (1962):** The Rise of Ottoman Historiography. V: Lewis, B., Holt, P. M. (ur.): *Historians of the Middle East*. New York, Oxford University Press, 152–167.
- Inalcik, H., Murphey, R. (1978):** The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Bey. Minneapolis - Chicago, Bibliotheca Islamica.
- Inan, K. (2006):** The Effects of Ornamented Prose Style on Ottoman Historiography: the Târih-i Ebû'l-Feth [History of the Father of Conquest] by Tursun Bey. V: Amelang, J. S., Beer, S. (ur.): *Public power in Europe: studies in historical transformations*. Pisa, Edizioni Plus - Pisa University Press, 125–142.
- Joppi, V. (1882):** Antonio Burlo ed i Turchi in Friuli (1500). *Archeografo Triestino*, nuova serie, 9, 3–4, 300–308.
- Kafadar, C. (1996):** Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State. Berkeley - Los Angeles - London, University of California Press.

- Key, K. K. (1954):** *An Outline of Modern Turkish Historiography*. Istanbul, Kagit ve Basim İşleri A. Ş.
- Klaić, V. (1985):** *Povijest Hrvata. 4. Treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301–1526). Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458–1526)*. Zagreb, Nakladni zavod MH.
- Kreutel, R. (1948):** *Ewliya Çelebis Bericht über die türkische Großbotschaft des Jahres 1665 in Wien. Ein Vergleich mit zeitgenössischen türkischen und österreichischen Quellen*. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 51, 188–242.
- Kuran-Burçoglu, N. (2005):** *Die Wandlungen des Türkenbildes in Europa vom 11. Jahrhundert bis zur heutigen Zeit. Eine kritische Perspektive*. Zürich, Spur Verlag.
- Levec, F. (1891):** *Die Einfälle der Türken in Krain und Istrien. A. Die ersten Einfälle bis zum Tode Friedrichs III. V. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberealschule in Laibach für das Schuljahr 1890–1891*. Laibach.
- Lewis, B. (1999):** *L'Europa e l'Islam*. Roma - Bari, Laterza.
- Lewis, B. (2004):** *Muslimansko otkriće Evrope*. Beograd, Avangarda.
- Loschi, G. (1892):** *Le incursioni dei Turchi nella Carniola e nell'Istria*. *Archeografo Triestino, nuova serie*, 18, 2, 487–503.
- Lowry, H. W. (2003):** *The Nature of the Early Ottoman State*. Albany, State University of New York Press.
- Menage, V. L. (1962):** *The Beginnings of Ottoman Historiography*. V: Lewis, B., Holt, P. M. (ur.): *Historians of the Middle East*. New York, Oxford University Press, 168–179.
- Menage, V. L. (1967):** *On the recensions of Uruj's "History of the Ottomans"*. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 30, 314–322.
- Menage, V. L. (1971):** *Another text of Urug's Ottoman Chronicle*. *Der Islam*, 47, 273–277.
- Mijatović, A. (2005):** *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*. Zagreb, Školska knjiga.
- Nametak, F. (2000):** *Predgovor*. V: Pečevija, I. A.: *Historija. Knj. I (1520–1576)*. Sarajevo, El-Kalem - Orijentalni institut.
- Nikšić, B. (2001):** *Osmansko carstvo očima bivšeg zarobljenika. Opis osmanskog dvora i države Nikole Matije Iljanovića*. Zagreb, Hrvatski institut za povijest.
- Parapat, J. (1871):** *Turški boji v XV. in XVI. veku, s posebnim oziroma na Slovence*. Ljubljana, Matica Slovenska.
- Perojević, M. (1936):** *Klis u turskoj vlasti*. Sarajevo, "Nova Tiskara" Vrčec i dr.
- Preto, P. (1975):** *Venezia e i Turchi*. Firenze, G. C. Sansoni editore.
- Pust, K. (2007):** *Podoba 'Turka' v kršćanskih deželah vzhodnega Jadrana v zgodnjem novem veku*. *Acta Histriae*, 15, 1, 209–234.
- Pust, K. (2009a):** *Beneška protiobveščevalna dejavnost in signalna organizacija na območju vzhodnega Jadrana v letu 1499*. *Zgodovinski časopis*, 63, 3–4, 318–348.
- Pust, K. (2009b):** *Luigi Bassano da Zara: "I costumi et i modi particolari della vita de' Turchi"*. Primer krščanskega opisovanja Osmanov iz 16. stoletja. *Acta Histriae*, 17, 1–2, 59–82.
- Pust, K., Darovec, D. (2008):** *"...Tamen a una spia fuori...": beneška obveščevalna dejavnost na območju vzhodnega Jadrana v letu 1499*. *Acta Histriae*, 16, 1–2, 173–192.

- Renda, G. (2005):** Osmansko cesarstvo in Evropa v 17. stoletju. Spreminjajoče se podobe. V: Neumann, C. K. et al.: Podoba Turkov v Evropi 17. stoletja. Istanbul, Univerza Sabanci - Muzej Sakipa Sabancija, 44–55.
- Ricci, G. (2002):** Ossessione turca. In una retrovia cristiana dell'Europa moderna. Bologna, Mulino.
- Rouillard, C. D. (1941):** The Turk in French history, thought and literature (1520–1660). Paris, Boivin.
- Said, E. W. (1996):** Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient. Ljubljana, ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Schwoebel, R. (1967):** The Shadow of the Crescent. The Renaissance Image of the Turk (1453–1517). Nieuwkoop, B. De Graaf.
- Simoniti, V. (1991):** Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju. Ljubljana, Slovenska matica.
- Simoniti, V. (1997):** La "paura dei turchi" nel'400 e nel'500 presso gli sloveni: un fattore di aggregazione. Annali del Dipartimento di studi dell'Europa orientale. Sezione storico-politico-sociale, 13–14, 67–93.
- Soykut, M. (2001):** Image of the "Turk" in Italy. A History of the "Other" in Early Modern Europe: 1453–1683. Berlin, Klaus Schwarz Verlag.
- Soykut, M. (2003):** Historical Image of the Turk in Europe: Political and Civilisational Aspects. Istanbul, The Isis Press.
- Šabanović, H. (1973):** Evlija Čelebi i njegov putopis. V: Čelebi, E.: Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama. Sarajevo, Veselin Masleša, 7–55.
- Teply, K. (1975):** Evliya Çelebi in Wien. Der Islam, 52, 126.
- Tezcan, B. (2007):** The politics of early modern Ottoman historiography. V: Aksan, V. H., Goffman, D. (ur.): The Early Modern Ottomans. Remapping the Empire. Cambridge, Cambridge University Press, 167–198.
- Traljić, S. (1965):** Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX stoljeća. Radovi Instituta JAZU u Zadru, 11–12, 203–227.
- Traljić, S. (1969):** Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova. Radovi Instituta JAZU u Zadru, 16–17, 529–548.
- Valensi, L. (1993):** The Birth of the Despot. Venice and the Sublime Porte. Ithaca - London, Cornell University Press.
- Voje, I. (1987):** Odkupovanje Furlanov iz turškega ujetništva. Zgodovinski časopis, 41, 2, 257–264.
- Voje, I. (1996):** Slovenci pod pritiskom turškega nasilja. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Voje, I. (2005):** Slovenica-Balcanica. Zgodovinske študije. Ljubljana, Slovenska matica.